

”Varning för högmod”

Så här långt har de nordiska länderna klarat sig bra i en allt hårdare global konkurrens. De nordiska länderna har en förmåga till omställning i arbetslivet som bland annat tillskrivs samspelet mellan parterna i arbetslivet. Men samtidigt som den nordiska modellen hyllas, ökar globaliseringen pressen på fackföreningsrörelsen. Nya tider kräver nya strategier och nytt tänkande.



Foto: Scanpix



Av
Gunhild Wallin

Vi har alla sett dem. Nyheterna som talar om att ett företag lämnar en ort någonstans i Norden och förflyttar sin produktion någonstans där arbetskraften är billigare. Via media har vi mött förtvivlade anställda, som tvingas ut i arbetslöshet efter lång och trogen tjänst och där alternativen till motsvarande jobb är få. Och hot-

bilderna förstärks. Kina, Indien och Ryssland tar allt större del av exporten av fabriksstillverkade varor, samtidigt som de också utvecklar tjänster och avancerad produktion. 2003 utbildade till exempel Kina 700 000 ingenjörer, de bygger upp topputbildningar för ledarskap och den vanligaste utlandsstudenten vid de

västliga universiteten är kines. ”Aldrig förr har världsekonomin genomgått så omfattande förändringar som nu”, är också en av slutsatserna i rapporten ”Norden som global vinderregion”, utgiven av Nordiska Ministerrådet och nyhetsbyrån och tankesmedjan ”Mandag Morgon”.

Ökade krav på kunskap

Globaliseringen betyder att konkurrensen hårdnar och att allt händer mycket snabbare än förr.

Traditionell tillverkning lever farligt i högkostnadsländer som Norden och många har flyttat ut för länge sedan.

Textilindustrin är ett av många exempel. Samtidigt visar undersökningar att många av de företag som flyttat ut produktion samtidigt har utvecklat andra, mera kunskapsintensiva jobb hemma. Växt utomlands ser ut att samtidigt ge växt hemma. Det finns åtminstone inte en entydig bild av att jobb försvinner utomlands och att det blir en nettominskning av arbetsplatser. Däremot ändras de inhemska arbetsmarknaderna och kraven på omställning och hög kunskap hos arbetskraften blir större. Det finns alltså en risk för att globaliseringen följs av en ökad utslagning av utbildad arbetskraft eller av de som av olika anledningar inte orkar med i det allt kravfullare tempot.

Produkter får allt kortare livslängd och det kommer ständigt nya modeller av de flesta varor. Det innebär att cykeln för produktion och service krymper och för att möta det krävs att företag snabbt kan ställa om sin verksamhet. Ständig utveckling, livslångt lärande och flexibilitet är några av hörnstenarna. Att konkurrensen inte kan ske genom prissättning, är de flesta debattörer eniga om. För det är skillnaderna mellan nya och gamla producentländer alltför stora. Nyckeln är istället ett arbetsliv som ständigt är beredd att lära och tänka nytt. För att orka det verkar känslan av trygghet betydelsefull.

Beröm för nordisk modell

I dagsläget sacker Europa efter i tillväxt och konkurrensförmåga. Tänkare över hela Europa

rynkas sina pannor och funderar över hur Europa ska kunna möta globaliseringens hot och möjligheter? Hur kan man få befolkningarna att möta utmaningarna och inte bara frukta globaliseringen som ett hotfullt spöke? För detta krävs en omprövning av gamla sätt att tänka. Det håller inte längre att försöka fixa till problem på ett kortsiktigt sätt, eller att fastna i en debatt om huruvida man ska liberalisera mer eller vara protektionistisk, är en av slutsatserna i rapporten "The Nordic Model – a recipe for Europe", utgiven av Carlos Buhigas Schubert och Hans Martens vid tankesmedjan European Policy Center, EPC. Deras slutsats är att EU inte behöver stirra sig blinda på Amerikas konkurrensförmåga eller tillväxt. Det finns exempel på närmare håll, nämligen i Norden.

"EU verkar vara i permanent kris, trots att några av dess nationer är bland dem som gör det bäst i världen, ständigt rankade bland de bästa i olika former av mätningar och som ger sina befolkningar framgång och välbefinnande", skriver de båda redaktörerna i sin inledning. De hävdar att när man sökt efter den gyllene nyckeln till konkurrensförmåga, så har man stirrat sig blind på välfungerande marknader och den privata sektorns prestationer. Alltför ofta har den offentliga sektorn varit en blind variabel i denna ekvation. Man har till och med hävdats att det funnits en motsättning mellan offentlig sektor och konkurrensförmåga, att offentlig sektor närmast varit en fiende till konkurrens. Men detta motsägs av de nordiska länderna, som trots att de har större offentliga sektorer än övriga EU, ändå hamnar i topp bland EU-länderna på listor som mäter transparens, livskvalitet, konkurrensförmåga för att

nämna några. Till exempel toppar Norge listan, som det land i Europa som har det bästa näringslivsklimatet.

Författarnas slutsats är att offentlig sektor kan vara mer än en massiv byråkrati. Det handlar istället om hur effektiv den är och vad den levererar. World Economic Forum, WEF är inne på samma tankegång. Det är inte nivån på skatterna som avgör om ett lands ekonomi är bra eller dålig, utan hur väl pengarna används. "På många sätt har de nordiska länderna gått in i goda cirklar där faktorer av skilda slag förstärker varandra och gör dem till några av de mest konkurrensmässiga ekonomierna i världen", säger Augusto Lopez-Claros, ledare för WEF.

Det går inte att slå sig till ro

Jon Erik Dølvik, forskningsledare vid forskningsinstitutionen Fafo i Norge, håller med om att det i de nordiska länderna finns en modell som i sin helhet verkar bra. De nordiska förhandlingssystemen är av tradition inriktade på att bemästra svängningar i små, öppna ekonomier. Några av de gemensamma kännetecknen är centralt koordinerade förhandlingar, kompletterade med lokala, och att det råder fredspakt under avtalsperioden. Det finns också en makroekonomisk styrning som bygger på försiktig finanspolitik samt samspel mellan penga- och inkomstpolic. Ett annat gemensamt drag i Norden är den solidariska lönepolitiken, som skapat små lönespann men som också pressat fram strukturomvandlingar från låg- till högproducerande företag.

De nordiska länderna med sina offentliga välfärdssystem, har också satsat på bred utbildning för alla och tillgång till högre studier utan avgifter. Forskning och utveckling,



FoU, bedrivs både av stat och näringsliv. Sverige är till exempel ett av de länder i världen som avsätter högst procent av sin BNP till FoU.

Jämställdheten är relativt stor och utbyggnad av daghem har skapat möjligheter för kvinnor att kombinera barn och arbete. Det finns också en aktiv stat som bland annat verkat för stor IT-spridning. Infrastrukturen är god och det finns en tradition av mjuka värden som bygger på dialog, samförstånd och små maktavstånd.

Jon Erik Dølvik betonar också den aktiva arbetsmarknadspolitiken, något som också väcker uppmärksamhet i EPC:s studie av den nordiska modellen. Med arbetsmarknadspolitikens hjälp är ambitionen att matcha arbetssökande med lediga jobb, bland annat genom arbetsmarknadsutbildningar.

Jon Erik Dølvik varnar dock för övermod. En del av den nordiska modellens framgång beror på att de nordiska länderna redan har gått igenom en hästkur, som inneburit stora omställningar. Det var i samband med den ekonomiska recessionen i slutet av 80-talet och i början av 90-talet som drabbade alla de nordiska länderna, men särskilt Sverige och Finland. Med tuffa besparingar skulle budgetar balanseras upp och inflationen skulle dämpas genom att lönekraven dämpades.

En hästkur

- Vi gick igenom ett kraftigt saneringsarbete, men utan att kvitta oss med kärnan i den nordiska modellen. Det är den hästkuren som vi nu skördar frukterna av. Men det går inte att slappna av. Vi fick beröm på 70-talet med. Det ska inte mycket till för att bli övermodig och vakna upp med en bak

smälla, eller "blå måndag", som han uttrycker det på norskt vis.

Jon Erik Dølvik har bland annat studerat hur den nordiska förhandlingsmodellen påverkas av globaliseringen. När han nyligen talade i Sverige på temat hur globalisering och europeisk integration påverkar villkoren för avtalsförhandlingar i de nordiska länderna, gav han exempel på fackföreningarnas roll i det som ser ut att ha gett komparativa fördelar för de nordiska länderna. Starka parter har kunnat sluta avtal som skapat flexibilitet, istället för att strikt styras av lagar. Den lokala förhandlingsnivån är stark och den har kunnat verka för kreativa samarbeten. De lokala förhandlingarna är en viktigt del i den omställningsförmåga och flexibilitet som de nordiska länderna beröms för, hävdar Jon Erik Dølvik.

- Kollektivavtal kan verka stelbent på kort sikt, men bidrar samtidigt till att inte välja minsta motståndets väg. Det är krävande, men skapar ett bättre samarbetsklimat som kan ge långsiktiga lösningar, säger Jon Erik Dølvik.

Förändrade villkor för dialog

Generellt anser Jon Erik Dølvik att globaliseringen har två sidor. Konkurrensen blir tuffare, men det skapas också nya marknader och därmed möjligheter. De nordiska företagen har vunnit på globaliseringen. Han nämner Volvo som ett exempel på ett företag, som aldrig skulle ha blivit så stort om det inte hade vuxit internationellt. Det kritiska är om balansen mellan hemlandet och de internationella investeringarna blir ojämn, till exempel genom att man flyttar FoU eller huvudkontor. Vad händer då med partssystemet och dia-

logen? Det är motsägelsefullt, konstaterar Jon Erik Dølvik.

- Arbetsgivaren stärker sin makt i en globaliserad värld. De kan idag med trovärdighet säga "håll nere lönekostnaderna, annars flyttar vi". Det försvagar arbetstagarnas makt. Å andra sidan kan arbetare, som tillverkar en del i en hel leveranskedja och som bygger på hög kompetens, lamslå hela kedjan om de stoppar produktionen. På så sätt får de också stor makt, säger han.

Inne eller ute i välfärdens värme

En av utmaningarna inför framtiden, tror han är att få en växande medelklass att stötta den generella välfärdsmodellen. Att motivera den nordiska modellen så att inte socialdemokratins barn säger farväl till solidaritet och hellre finner privata lösningar. Ingen modell är för evigt, påminner han. En annan utmaning är knuten till den internationella utvecklingen. Konkurrensen blir hårdare och kommer att kräva både kostnadsdisciplin och konkurrensförmåga. Arbetslivet blir mer krävande. Rättigheter vi tagit för givna, kan komma under press. Aktuellt i Sverige just nu är den så kallade "Vaxholmskonflikten". I korthet handlade det om ett lettiskt företag, Laval, som vann upphandlingen om att bygga en skola i Vaxholm. Laval hade skrivit på ett avtal med det lettiska byggfacket, men vägrade skriva på ett avtal med Svenska Byggnads, som satte arbetsplatsen i blockad. Entreprenaden avbröts och fallet ska nu prövas i EU-domstolen. Denna prövning anses kunna avgöra kollektivavtalens framtid, hävdar många fackliga röster.

- En särskild utmaning är frågan om internationell

solidaritet. Vår nordiska modell bygger på relativt homogena samhällen och är generösa internt, men svår att komma in i. Större migration

kommer att pröva våra likhetsideal och utmana vår syn på exklusion och inkludering. Vilka ska få tillgång till välfärden? Till jobben? Vi ser redan

problemen, till exempel med skolbygget i Vaxholm. Det blir en svår balansgång för facket, säger Jon Erik Dølvik.

FAKTA – Europas sociala modeller

De olika modellerna är inte entydiga, utan rymmer i sig många skilda nationella inslag. Det handlar om vissa gemensamma huvuddrag. En skiljelinje går mellan system som skyddar rätten till anställning eller system som skapar ekonomisk trygghet för de arbetslösa.

- *Den Anglosaxiska modellen: Omfattar Storbritannien och Irland. Länderna karaktäriseras av många, men svaga fackföreningar, ökande lönespridning och relativt hög förekomst av låglönearbeten. Svagt skydd för de anställda, men relativt frikostiga arbetslöshetsersättningar.*
- *Den kontinentala modellen: Omfattar bland andra Belgien, Frankrike, Luxemburg, Tyskland och Österrike. Försäkringsbaserade arbetslöshetsunderstöd. Fallande medlemstal i fackföreningarna, som dock fortfarande är starka genom sina kollektivavtal som också omfattar icke-fackanslutna. Starkt skydd för de anställda.*
- *Medelhavsmodellen: Omfattar Grekland, Italien, Portugal och Spanien. De sociala utgifterna går framför allt till höga pensioner, som befäster en segregation som bygger på titlar och status. Systemet ger starkt skydd för dem som har anställning och gynnar tidiga pensionsavgångar.*
- *Den nordiska modellen: Omfattar de nordiska länderna samt Nederländerna. De kännetecknas av starka, generella välfärdssystem och höga sociala utgifter. Det finns en omfattande offentlig inblandning i arbetsmarknad med en aktiv arbetsmarknadspolitik. Starka fackliga organisationer och pressade lönestrukturer. Generösa och inkluderande arbetslöshetsförsäkringar.*

Det finns också skillnader mellan de olika länderna. Danmark väcker upp märksamhet med sin form av "flexicurity", som innebär att det är lätt att anställa, men också att sparka folk. Tryggheten ligger inte i anställningen utan i den ekonomiska kompensation och den hjälp att vidareutbilda sig till ett nytt arbete, som den arbetslöse får. I till exempel Sverige är däremot tryggheten mer uppbunden till anställningen och lagen ger den anställda ett starkare anställningsskydd än i Danmark.

(Källa: Bland andra artikeln "Globalisation and the Reform of European Social Models" av André Sapir)